

i na právo a jeho adresáty, protože neodpovídá současnému chápání obsahu principu právního státu, Stevensonovo rozlišování na adresáty a publikem je v případě publikace judikatury na místě. Přestože nelze předpokládat, že laická veřejnost bude číst soudní rozhodnutí na každodenní bázi, měla by i přesto být zpřístupněna takovým způsobem, aby to možné bylo. A to především v případě, kdy považujeme judikaturu za dotvoření práva, které by pro zachování právní jistoty mělo být dostupné v celém svém rozsahu.

Na otázku publikace je možné nahlížet i z opačné strany. Podobně, jako je v případě jazyka soudních rozhodnutí možné spekulovat, že jazyk a jeho komplexnost či srozumitelnost předurčuje své čtenáře (a tedy implikuje adresáty zamýšlené tvůrcem textu), tlak na publikaci a online přístupnost všech soudních rozhodnutí nasvědčuje tomu, že je předpokládáno, že jednou z možných skupin adresátů soudních rozhodnutí je skutečně i neoborná veřejnost. Podobné důvody uvádí i Mikva, když rekapituluje „nové“ požadavky některých amerických států, podle kterých mají soudci vydávat psaná odůvodnění.⁴⁸

Ve svém nedávném příspěvku jdou již citovaní Šavelka a Harašta ještě dál, když tvrdí, že povinnost soudnictví zveřejňovat soudní rozhodnutí spočívá v základu na dotvářecím charakteru soudnictví ve vztahu k právním normám vydávaným legislativou: subjektu práva musí být dána možnost seznámit se s právní normou, kterou je vázán. Pokud judikatura obsahuje takovou interpretaci, která je pro pochopení normy v její celistvosti nezbytná, musí být subjektu dána možnost seznámit se i s touto judikaturou.

Není možné, aby soudy samy rozhodovaly o tom, kdo má a nemá číst jejich soudní rozhodnutí. Přestože tedy lze tvrdit, že texty, jejich srozumitelnost a dostupnost si předurčují své čtenáře, nelze nechat čistě na soudech, aby rozhodovaly, komu budou rozhodnutí přístupná. Pokud tedy skupina adresátů, které jsou soudní rozhodnutí skutečně dostupná neodpovídá skupině, které rozhodnutí mají být dostupná, je v systému chyba. Český právní systém by si tedy nejprve měl odpovědět na otázku, kdo je a kdo má být adresátem soudních rozhodnutí a proč a s ohledem na tyto adresáty by pak měla být přizpůsobena srozumitelnost a prostředky publikace soudních rozhodnutí.

Plošná a komunikačně přístupná publikace judikatury je vedle primárního účelu soudního rozhodování (tedy samotného rozhodování sporů) jedním z nejvýraznějších projevů vztahu soudnictví a zbytku společnosti. Pro odbornou i neobornou veřejnost představuje dostupnost textů soudních rozhodnutí možnost, jak nahlédnout pod pokličku rozhodovacího procesu. Dostupnost judikatury výrazně ovlivňuje právní praxi, a to jak přímo (tam, kde právní praxe pracuje přímo s judikaturou jako takovou), tak nepřímou (tam, kde právní doktrína diskutuje a kritizuje soudní rozhodnutí, jejich obsah, formu, koncepty jí vymezené nebo interpretace v ní obsažené a prostřednictvím svých výstupů

ovlivňuje právní praxi). Vzhledem k povaze soudních rozhodnutí jako souvislých, propracovaných textů, které propojují abstraktní právní normy s konkrétní situací, je právě tento rozměr publikace – tedy umožnění tohoto dialogu mezi soudnictvím, ostatní právní praxí a právní teorií – jedním z nejdůležitějších.

Elektronické řešení sporů ověřuje teoretické hranice praxí

Tomáš Hülle

Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky učinilo z efektivního elektronického řešení sporů (ODR) jeden z významných bodů své politiky a začlenilo jej i do oficiální strategie mezinárodní konkurenceschopnosti¹. Důvodem je, že v současnosti neexistuje žádný způsob, jak by se daly řešit přeshraniční spory o malé hodnotě. Tyto spory sice nejsou jediné, kde se dá ODR využívat, ale představují v současnosti prioritu zájmu. Popsaný druh sporů totiž nemá dnes jiného řešení a státy tak v jeho případě fakticky rezignují na svou odpovědnost a neposkytují žádnou spravedlnost a hlavně efektivní způsob vynucení případných právních nároků. Jiný případ představují například systémy pro řešení doménových sporů (ICANN) nebo sporů spotřebitelských², ale ty jsou poskytovány ze strany soukromých institucí. Nikoliv tedy států³.

Iniciativy se tak chopila Komise pro mezinárodní obchodní právo (UNCITRAL) a již poslední dva roky se pokouší její III. pracovní skupina vytvořit pravidla pro popsany způsob ODR řízení. Na jednání skupiny zastupuje v současnosti zájmy České republiky právě ministerstvo a to velice aktivně. Od jednání se dá očekávat získání obdobné pozice, jakou se podařilo získat pro Česko v podobě exkluzivní rozhodovací pravomoci nad komunitárními a generickými doménami před několika lety pro Rozhodčí soud při Hospodářské komoře ČR a Agrární komoře ČR a jeho platformu ADR.EU⁴. Jen pár týdnů před zahájením dalšího zasedání skupiny UNCITRAL byl připraven tento text, který shrnuje základní poznatky z prvního zasedání pracovní skupiny ministerstva, která stanovila základní vyjednávací priority Česka na příštím zasedání a doplňuje tyto základní body o srovnávací komentář ke všem z těchto vyjednávacích oblastí.

Jednání skupiny se zúčastnilo celkem 13 expertů z Česka a to jak z řad advokacie, tak i veřejné správy, rozhodčích institucí či médií. Výsledkem byla zejména

1 Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti ČR Businessinfo.cz Online zdroj [citováno dne 14.5.2012]. Dostupné ke stažení z: <http://www.businessinfo.cz/cz/rubrika/strategie-mezinarod-konkurenceschopnosti/1001958/>

2 Myšleny jsou zejména systémy nabízeny kupříkladu Better Business Bureau, Cybersettle, Juripax či Modria. Jinými slovy se jedná o systémy pro řešení spotřebitelských sporů, které jsou vytvořeny samotnými spotřebitelskými organizacemi či firmami pro své vlastní klienty a členy.

3 Pro více informací o aktuálních trendech autoři doporučují nově publikovanou knihu - . V té jsou obsaženy pasáže ke všem regionům světa a vedle toho i jednotlivým iniciativám a problémům. Wahab, M.S.A.W., Katsh, E. A Rainey D.: *Online Dispute Resolution: theory and practice*. Eleven: Hague, 2012.

4 ADR.EU online zdroj. Dostupný z: <http://www.adr.eu>

48 MIKVA, Abner J. For Whom Judges Write. 61 S. Cal. L. Rev. 1987-1988, s. 1365.

identifikace problémů a navržení možných strategií. Tento článek si neklade za cíl popsat komplexně veškeré aspekty vztahující se k elektronickému řešení sporů, jelikož se jedná o oblast vhodnou pro samostatnou publikaci, která by doplnila v současnosti nejpobulárnější existující knihy⁵. Důvodem pro zúžení textu je prolnutí problematiky hned z několika různých perspektiv. ODR lze totiž vnímat jednak z pohledu IT práva, kdy je nejzajímavější sledovat problém elektronické kontraktace, identifikace stran či automatické vynutitelnosti elektronickými prostředky. Vedle toho zde ale silně akcentuje i státní procesní právo, které stanovuje limity jednotlivých druhů řízení, upravuje státní formu vynutitelnosti a zejména upravuje základní požadavky na spravedlnost řízení. V případě mezinárodního řešení sporů hraje ještě mnohem větší roli mezinárodní právo soukromé. To ve srovnání s předchozím oborem procesního práva upravuje prakticky totožné požadavky, ale zejména z pohledu komparativních právních náhledů. Jedná se tak nejenom o otázky rozhodného práva, je-li vůbec třeba jej řešit, ale vedle toho samozřejmě i mandatorní národní pravidla, vynutitelnost, ale třeba i přeshraniční formy ingerence dalších pravidel a možnosti zásahu státních složek. Kromě výše zmíněných hraje svou roli i právo upravující základní pravidla rozhodčího řízení, smluvních vztahů, alternativního řešení sporů (mediace, konciliace, MedArb atd.), duševního vlastnictví nebo třeba ochrany osobních údajů. Ve srovnání s touto uceleností různých perspektiv si klade tento článek mnohem pokornější cíle v podobě pouhého „meziseznámení“ s dalším pokrokem⁶.

Program zasedání pracovní skupiny obsahoval většinu problematických bodů, které se aktuálně řeší na zasedání UNCITRAL, ale zejména v soudobé akademické i podnikatelské praxi. Diskuze se ale nakonec zejména soustředila na následující otázky:

- praktický přínos platformy pro jednotlivé státy (se zaměřením na Česko)
- cenová dostupnost služby a její náklady
- vynutitelnost rozhodnutí elektronických procesů
- soulad úprav s národními právními řády
- konečná podoba platformy
- nutnost rozlišení pravidel na B2B a B2C

Text se v další části zaměří na krátký popis jednotlivých bodů, jejich komplikací a dílčích dosavadních závěrů, které jsou ve většině případů sdíleny i akademickou obcí. S ohledem na stále probíhající debaty je možné tyto průběžné závěry a názory brát za reflexi toho, jaké stanovisko v současnosti zaujímá i autor textu.

5 Mezi dvě zcela klíčové publikace patří nová kniha Wahab, M.S.A.W., Katsch, E. A. Rainey D.: *Online Dispute Resolution: theory and practice*. Eleven: Hague, 2012, jejíž recenzi je možné si přečíst na straně ..... tohoto vydání Revue pro právo a informační technologie a poněkud starší, ale stále výborně použitelná Julia Hörnle: *Cross-border Internet Dispute Resolution*. Cambridge University Press: Cambridge, 2009

6 Text tak navazuje svou aktualitou zejména na texty pracovní skupiny pro ODR, která se schází každým rokem na jiném místě planety. V roce 2012 se jednalo o Prahu, ale o rok dříve na základě jejího jednání ve Vancouveru došlo k založení III. Pracovní skupiny UNCITRAL, která se věnuje exkluzivně právě ODR. Více informací na: ODR and consumers e-zdroj [citováno dne 11.9.2012]. Dostupný ke stažení z: <http://www.odrandconsumers2010.org/>

Praktický přínos řešení pro Česko

První z diskutovaných otázek byla logicky samotná výhodnost zapojení do projektu a to jak ze strany státní správy, tak i dalších institucí. To zajímá při zaujetí stanoviska všechny státy na světě bez ohledu na jejich lokalitu. Diskuze se následně často soustředí na otázky politiky a ospravedlnění vzniku platformy v jednotlivých oblastech s ohledem na specifickou znalost, cenovou výhodnost nebo kupříkladu na regionální potřebnost. Během jednání bylo zejména poukázáno na současné výzvy, kterým čelí Evropská unie v podobě stagnace přeshraničního elektronického obchodování⁷. Problematické na podobné statistice je skutečnost, že se nemusí jednat bezprostředně o správné propojení příčiny a důsledku. Jak bylo správně poukázáno již v dalších publikacích⁸, důvody navrhované Evropskou komisí v podobě spotřebitelské nedůvěry v řešení případného sporu za situace, kdy nebude objednané zboží doručeno v souladu se smlouvou⁹, nemusí být důvodem pro stagnaci elektronického přeshraničního obchodování.

Navzdory tomu je nespornou pravdou, že situace, kdy bude zboží poškozeno či nebude odpovídat původnímu popisu při elektronickém obchodování, je v současnosti zcela neřešitelná. V takové situaci za současného stavu zůstávalo spotřebitelům, ale i obchodníkům, pouze řešení spočívající v postupu za asistence národních soudů a vymáhání rozhodnutí v zahraničí nebo využití interních firemních systémů, které jsou však v současnosti stále ještě spíše výjimkou. První varianta předpokládá aplikaci národních právních řádů, určení rozhodného práva, místa řízení a následně postupu v souladu s procesněprávními předpisy místa vedení řízení, v České republice tak zejména občanského soudního řádu. To vyžaduje určení i vnitrostátní místní a věcné příslušnosti soudu, přípravu a podání žaloby u civilního soudu, kterou většinou následuje odvolací řízení, a v případě přípustnosti ještě další stupeň u dostatečně významných případů v podobě dovolání¹⁰. Průměrná délka řízení se tak pohybuje v řádu několika měsíců či let vždy v závislosti na složitosti případu, lokalitě soudu a počtu instancí, které se mu budou věnovat. Po tomto období je nutné přistoupit ještě k vynucení rozhodnutí v jurisdikci, kde má podnikatel svůj majetek nebo sídlo, aby mělo uznání a výkon nějaký efekt, což přidá k časové náročnosti další stupeň. Alternativou mohou být samozřejmě různé formy zrychlených řízení, které jsou v současnosti zavedena v České republice například ve vztahu

7 Statistika převzata z první části textu Del Duca, L., Rule, C., Loeb, Z.: *Facilitating Expansion of Cross-border E-Commerce Developing a Global Online Dispute Resolution system*. Jsou tam popsány dopady a důvody úpravy.

8 V Česku byl publikována nejvýstižnější kritika v Bělohávek, A.J.; Šrotová, E.: *Návrhy Evropské komise ohledně alternativního řešení spotřebitelských sporů z 29 listopadu 2011 a vliv na rozhodčí řízení*. Právní rádce, 2/2012.

9 Rule, C., Rogers V., Del Duca, L.: *Designing a Global Consumer Online Dispute Resolution (ODR) system Cross-Border Small Value-High Volume OAS Developments*, s.223.

10 V případě dovolání je třeba přinejmenším v České republice brát v potaz ustanovení §§ 236 – 239 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu. Kromě věcných podmínek je i zde totiž obsažena bagatelní klauzule, která nepřipouští dovolání ve věcech, jejichž peněžitá hodnota nároku představuje bez příslušenství hodnotu 50.000 korun českých, případně 100.000 korun českých v případě sporů obchodních.

k předběžným opatřením, ale v zahraničí je možné tímto způsobem řešit i konkrétní druhy sporů. Ani takové řešení však není ultimátním, jelikož si vyžaduje ze strany jeho uživatelů v podobě daňových poplatníků těchto zemí velké náklady v důsledku množství řešených sporů. Vedle toho navíc dochází de facto k hrazení poplatků za výkon státní moci ve prospěch cizích státních příslušníků, což není vždy primárně zamýšleným cílem.

Druhou možností k popsánému postupu představují interní firemní systémy. Ty řeší výše definované problémy, ale současně nepředstavují alternativu dostatečnou, jelikož se podobají dobrému slovu podnikatele, jehož dodržení závisí spíše na jeho vůli chránit si své dobré jméno. Interními systémy jsou myšleny zejména platformy, které vznikají v důsledku investice soukromých podnikatelů. Ti je nevytváří primárně kvůli pouhé starosti o své zákazníky, ale zejména s cílem ušetřit na nákladech. Podobné platformy se většinou vyskytují hned v několika různých formách, ale jejich společným znakem je, že se snaží vyvarovat nákladnému soudnímu řízení. Jak bude pojednáno níže, základní formou je například přímá kompenzace zákazníkům v situaci, kdy vzniknou jakékoli potíže. Opakem potom sofistikované platformy obsahující kombinaci Neg.-Med.-Arb., tedy vyjednávání (negociace), mediace a arbitráže. Obě řešení mají své výhody a nevýhody. V prvním případě podnikatel prakticky automaticky vynakládá finance a de facto přiznává své pochybení, v druhém případě se zase vyvaruje veškerým obtížím, které jinak vznikají u formálnějších řízení.

Vrátíme-li se od akademického členění jednotlivých systému k realitě výhodnosti pro jednotlivé státy, tak zjistíme, že přinejmenším z pohledu Česka lze jako nejvýznamnější výhody hodnotit zejména přitáhnutí světové pozornosti a to jak akademické, tak i z řad praktiků. Centrum řešící doménové spory ADR.EU¹¹ tuto úlohu úspěšně v minulosti již jednou splnilo a mít možnost mít podobnou platformu, resp. sídlo tzv. ODR exchange (tedy centrálního místa pro další poskytovatele rozhodovacích služeb), by jistě přineslo mezinárodní prestiž České republice. Díky nutnosti samofinancování celého systému by navíc neměl systém přinést žádné podstatné náklady. Tento jev se ukazuje již po několik let právě v případě doménových sporů a to zejména v akademické oblasti. Je obecně známo, že počet doménových sporů a jejich význam je často výrazně přeceňován a praktikující právníci se této oblasti věnují poměrně sporadicky a jen pouze několik málo specialistů se jí může plně věnovat. To platí dle mého názoru navzdory stovkám rozhodnutí WIPO z posledních let. Opak je ale pravdou v oblasti akademické, kde se právě dynamicky rozvíjející a díky kreativní argumentaci i intelektuálně stimulující oblasti věnuje skutečně mnoho odborníků¹². Potvrzení reputace se potvrzuje

11 ADR.EU online zdroj [citováno dne 11.9.2012]. Dostupné z: <http://www.adr.eu/>

12 Zřejmě nejvýznamnější a nejkompaktnější publikaci v zahraničí v tomto ohledu představuje Lindsay, D.: *International Domain Name Law*. Hart Publishing: Oxford, 2007. V Česku bylo oproti tomu doménovým jménům věnováno nesporně více pozornosti. Kromě samostatných kapitol došlo k publikaci celkem dvou knih k této problematice a to konkrétně Pelikánová, R., Čermák,

nepřímo i v zájmu o doménovou oblast v Česku, kde vyšlo k tomuto tématu zejména v minulém desetiletí hned několik publikací, které však v některých případech bohužel nedosahovaly kvality zahraniční literatury.

Během minulých zasedání UNCITRAL česká delegace upozorňovala na výhody Prahy. Zejména právě s ohledem na zkušenosti s jednou z nejuspěšnějších ODR platform na světě běžící současně v několika jazycích a rovněž třeba neutrálnosti prostředí. V tomto ohledu by zřejmě spousta států shledala jako problematickou lokalitu Spojené státy americké či Čínu, jelikož obě země již plní silnou úlohu v elektronickém obchodě a další posilování jejich pozice není příliš žádané. V současnosti tak existuje velká šance, že by mohlo být rozhodnuto kladně o Praze jako o budoucím místě pro tento typ sporů. Volba právě České republiky ale vyvolá později spoustu akademických otázek, jež bude nutné řešit a to navzdory zdánlivé bezvýznamnosti lokality umístění centrálního úložiště či serveru. Zde se právě projevuje multioborovost celé problematiky a jen velice stručně stojí za to poukázat, že místo řízení hraje přinejmenším v mezinárodním právu soukromém silnou roli, jelikož tzv. lex arbitri určuje procesní pravidla řízení. A to navzdory tomu, že spousta odborníků právě na IT právo si uvědomuje, jak bezvýznamné místo řízení v případě elektronických sporů je, jelikož se může jednat často o čistě formální lokalitu, kde je umístěn server či administrativní personál. Tato a další otázky by si tak dozajista zasloužily v budoucnu podrobnější zohlednění dopadů a případně navázání výsledků diskuze i při celosvětovém rozhodování, do které lokality centrální bod umístít.

Cenová dostupnost služby a její náklady

Druhý z diskutovaných bodů představuje jeden z nejkompaktnějších problémů, jelikož je v něm automaticky skryta samotná podstata toho, proč je nutné ODR využívat. Jedná se o úsporu nákladů. Ta však naráží na odpor z řady nejenom akademiků, ale i praktiků. V případě akademie vyvolává velké neshody řešení, které kvůli rychlosti a minimalizaci nákladů rezignuje na některé základní principy poskytování spravedlnosti. Může se jednat kupříkladu o možnost přezkumu, nezávislost, omezení dokazování nebo třeba nesmírně striktní časové limity pro vyjádření. Tyto a další faktory na jednu stranu činí ze systémů jedno z malá skutečných řešení dříve popsáného problému, ale současně se nabízí otázka, zda-li nedochází kupříkladu k porušení některých z kogentních ustanovení právních řádů, mandatorních národních pravidel či ústavních principů některých států. Za takové situace by řešení mohlo sice stále fungovat jako soběstačná alternativa, která by se však nemohla vůbec spoléhat na podporu ze strany států. Takové řešení může být některými podnikateli žádoucí, ale ve většině případů tomu bude opačně.

Hlavní otázka stojící před pracovní skupinou se soustřeďuje na střet mezi spravedlností a cenou za řešení objemem malých sporů, ale sporů založených na

K.: *Právní aspekty doménových jmen*. Linde: Praha, 2000 a Disman, M.: *Právní úprava domény „eu“*. Linde: Praha, 2011.

jejich obrovském množství. Pro představu lze pracovat s čísly několika desítek miliónů sporů, které pomocí ODR řeší každým rokem eBay¹³. Jedná se přitom o spory o hodnotě desítek dolarů. Podle připravovaných pravidel UNCITRAL nejspíše dokonce dojde k omezení maximální cenové hranice každého jednoho sporu na dva tisíce dolarů jako maxima částky pro ODR systém a jeho využití. Pakliže by došlo k překročení této hranice, tak by se již systém nemusel řídit usnadňujícími pravidly připravenými právě UNCITRAL. Tato částka však ještě má být předmětem diskuzí. Nezávisle na jejím konečném výsledku však již lze nyní určit, že stanovení hranice pro přípustnost případů je poměrně nesmyslné, jelikož neexistuje důvod, proč by nemohlo dojít volbou stran k aplikaci jednodušších způsobů řešení sporů i na jejich problémy. V tomto případě však ale závisí velice na formě konečného řešení a zda-li bude obsahovat i rozhodčí řízení a současně to, jakou koncepci rozhodčího řízení státy zvolí. Za předpokladu, že se bude jednat o teorii jurisdikční, kdy je stát *de facto* „soudcem garantujícím kvalitu“ celého procesu, tak je kritérium pochopitelným, jelikož chce zavést limity a omezení, aby jeho služby dosahovaly kvality ostatních forem řešení sporů v podobě soudů či státně upravené mediace. V opačném případě, tedy za využití spíše teorie smluvní, stát nemá do soukromoprávních spor zasahovat a arbitráž pouze představuje jednu z forem, jak lze urovnat spor. Jedná se v podstatě o řízení vyjednávání, které bude ukončeno autoritativním rozhodnutím. To bude mít navíc podporu státu ve formě vynucení státní mocí. Za takové situace ale neexistuje ani jediný důvod, proč by měl UNCITRAL či kterýkoli další národní orgán právo zasahovat do řešení sporů. Strany si za takové situace mohou zvolit prakticky jakákoli pravidla a stát by se měl postavit do role ochránce nejpřísnějších mravů. Ty ale nelze hodnotit jako pouhá kogentní pravidla, ale je třeba vycházet z toho, že se musí jednat již o skutečně naprosto esenciální základy spravedlnosti, které by při nedodržení mohly způsobit vážné důsledky.

Vrátíme-li se ale k základní problematice nákladů, tak dospějeme k tomu, že pakliže má systém pracovat efektivně, tak je třeba jej nějakým způsobem i financovat. Je současně zřejmé, že z hodnoty sporu jako v případě tradičních mechanismů bohužel vycházet nelze. Na každý případ by totiž bylo nutné vyčlenit jen několik dolarů s ohledem na hodnotu sporu. Za takové prostředky v současnosti justice a dokonce prakticky žádná osoba není schopná a zejména ochotná spory rozhodovat. Je tak nutné hledat alternativu v podobě navýšení těchto financí, eventuálně zavedení alternativního způsobu řešení sporu. Zaměříme-li se na prostředky, tak bylo potvrzeno přinejmenším lokálně v Česku, že státní prostředky do projektu být investovány nemohou, protože dochází k maximálnímu šetření ve všech oblastech. Justice v tomto není výjimkou¹⁴. Česko ale není

světovou výjimkou a podobná situace se týká celosvětově i dalších regionů s výjimkou rychle rostoucích asijských ekonomik. Situaci lze však i zobecnit tak, že nalézání prostředků ze strany státních institucí bude komplikované a je třeba se tak zaměřit na další zdroje.

Během jednání se tak zvažovala alternativa v podobě financování ze strany firem majících zájem systém využívat. Může to být řešeno kupříkladu obdobně jako je tomu v zahraničí¹⁵ ve formě poplatku za možnost využívání trustmarku, tedy značky upozorňující kupující na jednotlivých platformách o využívání systému. Tato metoda se osvědčila v praxi, teoreticky rovněž nevyvolává žádné komplikace kromě potenciálu pro klamání zákazníků a mohla by se tak jevit ideálním řešením. Naneštěstí ani tato varianta není zcela dokonalá, jelikož se musí jednat o skutečně silně vybudovanou pověst, kterou je třeba podporovat i marketingově. Za odlišných okolností může totiž dojít k situaci, kdy zákazník známku ani nezaznamená a může ji považovat za pouhou ilustraci či příslušenství stránky. Tato a další rizika jsou obecně typická pro alternativní způsoby úpravy práva, které jsou do značné míře závislé na spolupráci relevantní části veřejnosti díky absenci pomoci ze strany státu. I když ale bude míra využití známek menší, tak by měla stále upozornit na fungování systému a zvýšit důvěru zákazníků. Je třeba však krotit příliš silné iluze o nadměře užívání podobných systémů¹⁶.

Odborníci na řešení sporů, zejména potom rozhodčí řízení, ale v této souvislosti upozorňují na možnost podjatosti platformy¹⁷. Jen okrajově je třeba upozornit na to, že se samozřejmě nejedná o pomyslné vnitřní rozpoložení právnické osoby, ale celkově nezaujatého stanoviska subjektu, který má spory v budoucnu administrovat a vykonávat nad řízeními faktické provomoci v podobě například určení rozhodců nebo rozhodování procesních otázek zásadního významu pro včasnost a plynulost provozu systému. Jestliže je fungování systému financováno pouze jednou ze stran, tak by mohla rozhodovat tato platforma v její prospěch. Během jednání skupiny nebylo dosaženo shody a konečného řešení. Někteří z akademických autorů, kteří participují rovněž na zasedání UNCITRAL, ale uvažují i o zapojení neutrálních třetích stran například v podobě spotřebitelských organizací, které by mohly jmenovat rozhodce tak, aby byla zaručena nezávislost na straně, která platformu financuje. Současně však ale již

rozpočet si stěžuje i ministerstvo spravedlnosti v ČT24 online zdroj [citováno dne 25.11.2012]. Dostupné ke stažení z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/186134-na-prilis-nizky-rozpocet-si-stezuje-i-ministerstvo-spravedlnosti/>

15 Loebl, Z.: *User Access to cross-border ODR via a global ODR logo* in ODR 2012 Prague online zdroj [citováno dne 14.5.2012]. Dostupné ke stažení z: <http://www.odr2012.org/node/19>

16 Nejlepším příkladem jsou veřejné zakázky. Zde se mohou dostat podle § 144 zákona č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách firmy, které podvádějí nebo uvádějí nepravdivé údaje v průběhu veřejných zakázek rovněž na černou listinu. Za několik let od účinnosti úpravy si je autor tohoto textu vědom jediné firmy, která by na tomto seznamu figurovala. Je tak zpochybnitelné, zda-li by v případě elektronických obchodů situace nedopadla obdobně nebo ještě hůře s ohledem na přeshraničnost a malý zájem o řešení nízkonákladových transakcí.

17 Loebl, Z.: *Key open issues related to the preparation of ODR Rules for cross-border e-commerce disputes by UNCITRAL* in ODR 2012 Prague online zdroj [citováno dne 14.5.2012]. Dostupné ke stažení z: <http://www.odr2012.org/node/18>

13 Rule, C., Nagarajan, Ch.: *Leveraging The Wisdom of Crowds: The eBay Community and the Future of Online Dispute Resolution* in ACResolution, 2010, s.5.

14 O nedostatku prostředků resortu spravedlnosti se vedou v posledních měsících dlouhé diskuze a byly uvedeny jako jeden z hlavních důvodů i pro odvolání úspěšného ministra spravedlnosti Jiřího Pospíšila v červnu 2012. O problému informoval například zpravodajský server České televize – *Na příliš nízký*

příliš neřeší to, jaké spotřebitelské organizace mají být vybírány, podle jakého klíče, co zabrání jejich napojení na podnikatelský sektor nebo jakým způsobem má v rámci jejich fungování být vůbec rozhodováno. Jedná se tak o elegantní a účelný návrh, ale jeho realizace si bude žádat ještě notnou dávku dopracování. Zapojení třetí strany je navíc pouhým minimem, které navíc žádným způsobem neřeší stále možnou podjatost rozhodce nebo další s tím související problémy. Pravomoci v jednotlivých druzích řízeních jsou vždy nesmírně významné. Pokud by nedošlo k vyřešení naznačených otázek, tak by to mohlo vrhnout na systémy vybudované na pravidlech UNCITRAL později špatné světlo.

Vynutitelnost rozhodnutí

Při nastavení systémů pro řešení sporů dochází vždy v následných krocích k analýze toho, jaké jsou rozhodovací procesy a zda-li se je v souvislosti se závěrečným výstupem vůbec vyplatí používat¹⁸? Podobné obavy opakovaně zaznívají i při zasedání UNCITRAL. Aby mohl být systém úspěšný, tak musí existovat v praxi dvě alternativy – musí být dobrovolně respektován nebo musí obsahovat způsob vynucení. Není-li přítomen ani jeden z prvků, tak systém nemůže zákonitě správně pracovat. Dobrovolné vynucení je přitom maximálně problematické a i česká právní teorie jej hodnotí skepticky. Často je upomínáno, že normy bez sankce (a následného vynucení) jsou podle právní teorie imperfektními a tedy v praxi neúčinnými. Český postoj je přitom celosvětově poněkud ojedinělý, jelikož jsou v mnoha státech využívány i procesy, kterým autoritativní vynucení schází. Typickým příkladem je v tomto ohledu mediace nebo další formy formalizovaného vyjednávání. Ty sice právo většinou v základních parametrech upravuje, ale jejich konečný výstup nezískává možnost státního vynucení.

Klíčová současná otázka stojící vedle praxe i před akademií tedy je, zda-li je třeba vůbec využívat již existujících a vyzkoušených procesů nebo zda-li spíše vytvořit nějaký nový systém. Podle aktuálního řešení UNCITRAL by se mělo jednat o klasický několika-krokový postup, kde bude nejdříve docházet k řízenému vyjednávání, mediaci a následně ve třetím kroku bude vše zakončeno fází rozhodčího řízení. Ta garantuje za každých okolností konečný výsledek, ale současně vyvolává řadu otázek a zejména požadavků, kterým se musí procedura a její tvůrci přizpůsobit. Jedná se kupříkladu o požadavky na osobnost rozhodce, průběh řízení nebo způsob ukládání nálezů. Pro takový systém je nutné zavést zvláštní režim a podřadit jej pod instituty existující v zákonech. Nově tedy v zákoně č. 202/2012 Sb., o mediaci a současně i v zákoně č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení.

Kvůli *lex arbitri*, tedy při určování práva rozhodného pro průběh řízení a posuzování arbitrability, bude navíc nutné respektovat české normy i v případě řízení přeshraničního¹⁹. Jedinou výjimkou by mohla být situace,

když by řízení vlivem některých IT faktorů mohlo být významně delokalizováno. To může být například situace, kdy budou umístěny servery systému, rozhodci nebo třeba administrativa soudu na jiném místě než je jeho faktické sídlo v Česku. Za takové situace by byly dopady národních norem zpochybnitelné. Konečné rozhodnutí by však bylo učiněno zřejmě na základě vztahu řízení ke státu.

Druhou variantou jak přimět tvůrce systému k dodržování státních právních řádů, vedle explicitní regulace, by bylo vytvoření systému, který by se maximálně podobal již zavedeným metodám s výjimkou důvodů, proč by měl být respektován a jeho výsledek i vynucen. Tato možnost byla intenzivně řešena i ministerstvem a došlo se ke shodě, že zajímavou metodou může být donucení ve formě hrozby odmítnutí poskytování služeb systémem. Obecně by tato metoda mohla fungovat na bázi poskytnutí známky (zmiňovaný *trustmark*) vyjadřující garanci poskytování služeb elektronického řešení sporu. V případě, že by následně obchodník své povinnosti stanovené v procesu dobrovolně nedodržoval, tak by mohl být ze systému vyloučen a bylo by mu odebráno logo²⁰. To by mělo dostatečně motivovat prodávající k dodržování svých závazků. Otázkou však zůstává, zda-li se jedná o skutečně efektivní formu motivace s ohledem na skutečnost, že zákazník využití známky může považovat za nepodstatné. Současně je však nutno říci, že toto řešení navazuje na moderní trendy, jelikož se jedná v podstatě o soukromoprávní *soft law*, jehož vynucení je do velké míry dobrovolné.

Pakliže by nebylo využito ani tohoto prostředku, tak by posledním krokem mohl být veřejný rejstřík veškerých rozhodnutí či černá listina, ze kterých by bylo možné zjistit, zda-li se jedná o poctivého obchodníka. I tento nástroj široce přijímaný teorií a chválený akademií však většinou v praxi příliš nefunguje vlivem jeho minimálního využití a zájmu o využití ze strany soukromého sektoru. Nejlépe je to vidět například u veřejných zakázek, kde se na černou listinu firmy prakticky nedostávají. Navíc i v případě získání statusu se jeho důsledkům lze snadno vyhnout pomocí založení dceřině společnosti či zcela nezávislé entity.

Oborná veřejnost nejenom v Praze je v této otázce rozpolcena, jelikož oba systémy financování a postihování mohou velice dobře fungovat. Záleží již následně výlučně na tom, jaké jsou priority jednotlivých států. Troufám si tvrdit, že bude v konečném důsledku hodně záležet na tom, zda-li se bude očekávat zapojení centrální vlády. Pakliže se bude jednat o rozhodnutí rozhodčí instituce, tak zřejmě převáží ekonomické a reputační faktory a tedy i řešení založená právě na těchto parametrech. Má-li být řešení hodnoceno obecně s ohledem na všechny faktory a bez přihlídnutí k postoji jednotlivých aktérů se jeví jako vhodnější využít nenásilnou formu v podobě loga propagujícího systém.

18 K vytvoření rozhodovacích modelů v ODR řízení bylo mnoho popsáno v knize: Lodder, A.R., Zeleznikow, J.: *Enhanced Dispute Resolution Through the Use of Information Technology*. Cambridge University Press: Cambridge, 2010.

19 K problematice více v Svobodova, K.: *Místo konání rozhodčího řízení – Rozhodující kritérium určení Lex Arbitri in Days of Law: the Conference Proce-*

dings, Masarykova Univerzita: Brno, 2009.

20 V tuto chvíli se uvažuje kupříkladu o logu květiny bílého lotusu

Soulad navrhované úpravy s českým právem

V posledních několika měsících podstoupilo rozhodčí řízení a vůbec oblast řešení sporů v Česku rozsáhlé změny. Na jedné straně se jednalo o zásahy ze strany Ústavního a Nejvyššího soudu a nesmírně kontroverzní judikaturu omezující jeho působení²¹. Nejzákladnější dopad ale měla novela zákona č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení (ZRR), která nastavila de facto pravidla pro rozhodčí řízení zcela odlišně a významně zpříslavila požadavky jak na instituce, tak i na samotné rozhodce. Nově se musí od dubna 2012 například všichni spotřebitelští rozhodci registrovat u Ministerstva spravedlnosti nebo mít vysokoškolské vzdělání. Vedle toho ale musí být rozhodčí dohoda uzavírána na samostatném dokumentu, musí dojít k jejímu dostatečnému vysvětlení vůči spotřebiteli, co rozhodčí smlouva pro něj v konečném důsledku znamená, obsahovat soupis podrobných informací o budoucím řízení (např. osobě rozhodce, jeho odměně či třeba místu konání rozhodčího řízení), notifikaci týkající se předchozího rozhodování sporů jedné ze stran, poučení o možnosti odůvodnění a informace o řízení týkající se zrušení rozhodčího nálezu nebo závaznosti spotřebitelských předpisů i pro rozhodce. Jedná se o set podmínek dopadajících nejspíše i na ODR za situace, kdy bude zvolena jako jedna z jeho součástí rozhodčí řízení a současně se bude řízení konat v Česku proti spotřebiteli.

Na setkání se prvně historicky řešilo, jaké budou dopady novely. Zda-li je vůbec nutné a za jakých podmínek se nové úpravě věnovat v případě elektronických procesů podobných rozhodčímu řízení. Řešila se podstatná část z výslovně vypočtených změn a snažilo se dojít k závěrům, jakým způsobem je možné je v praxi zohlednit a vyhovět jim. Největší problémy způsobují například požadavky na samotné rozhodce, jelikož jejich vysoká kvalifikace zvyšuje i náklady a řízení o malé částky by tak bylo v podstatě nepřímě zablokováno. Řešení nakonec nebylo zatím nalezeno.

Obdobně se pouze naznačilo, jak kupříkladu řešit oznamování či poskytování informací ze strany rozhodce. V budoucnu bude nutné otázku koordinovat s Ministerstvem spravedlnosti, které při přípravě novely ZRR existenci ODR nezohlednilo a možnost jeho využití i v mezích rozhodčího řízení tak není reflektována. Ministerstvo spravedlnosti přitom vykonává klíčovou řídicí pravomoc v této oblasti a je nedůstojné, že se o podobné aktivity nezajímá a nedokáže reagovat na nejnovější vývoj ve zbytku světa.

Obecně je možné konstatovat, že navzdory velkým komplikacím a zdražení celého procesu bude možné vyhovět požadavkům. Právě nákladnost by ale mohla být kamenem úrazu, který by mohl způsobit selhání tohoto systému. Kromě toho je navíc novela ZRR ještě nevyzkoušena judikaturou a bude tak nutné nastavit

21 Zejména se jedná o judikáty, které postupem času stále více omezují možnosti rozhodčího řízení: Vrchní soud, rozsudek ze dne 28.5.2009, sp. zn. 12 Cmo 496/2008; Nejvyšší soud, rozsudek ze dne 12.5.2011, sp. zn. 31 Cdo 1945/2010; Ústavní soud, nález ze dne 1.11.2011, sp. zn. II ÚS 2164/10 a Ústavní soud, nález ze dne 5.10.2011, sp. zn. II ÚS 3057/10. Všechny jsou vydány zejména v reakci na problém tzv. rozhodčích center jako soukromých institucí řešících spory, ale jejich dopady jsou zobecnitelné.

parametry formou výkladu ke konkrétním právním problémům. K takovému závěru ale nepůjde dojít dříve než v horizontu několika let.

Konečná forma a podoba platformy

Poslední ze všech problémů a současně i největší kámen úrazu představuje poslední z bodů. Konečná podoba a způsob řešení se diskutuje prakticky již od počátku prací, ale k ničemu se zatím nedošlo²². Problém spočívá v nutnosti vyřešit všechny ostatní dílčí otázky a až následně může dojít ke stanovení konkrétního provedení.

V současnosti to vypadá, že by celý systém připravený podle nových pravidel UNCITRAL měl pracovat zčásti jako ODR a zčásti jako ADR. Nevypadá to, že bude zvoleno řešení navrhované některými teoretiky pro skutečné ODR v podobě zapojení systémů umělé inteligence²³, které mají dle komentátorů uspořít náklady a současně celý proces významně urychlit. Je tedy otázka, zda-li se bude jednat vůbec o proklamované ODR a nebude to spíše MedArb realizovaný pomocí prostředků IT. To by následně neznamenovalo prakticky nic skutečně nového, jelikož je na světě již spousta institucí využívajících nebo alespoň navrhuujících tento způsob řešení sporů. V praxi se však ale online mediace nebo rozhodčí řízení příliš nevyužívají²⁴.

Diskuze na ministerstvu se tak nesla spíše v duchu poznávání, jaké jsou možnosti a která skrývají největší rizika. Poměrně kompromisně se došlo k závěru, že informační technologie v prvním kroku využito spíše nebude a bude tak zapojen lidský faktor. Současně s tím však bylo rovněž upozorněno na cenovou efektivitu a diskuze se stočila k i tomu, zda-li využívat pro řešení tohoto sporu právníků či nikoliv. I když článek nemá být zaměřen na pouhé jediné jednání ministerstva, tak je stále vhodné využít zkušeností ze střetnutí odborníků v problematice k učinění alespoň základních závěrů. Z jednání je přitom patrné, jak utilitaristicky se jednotlivé klíčové figury budoucího systému chovají. Je tak zcela evidentní, že právníci budou obhajovat své zapojení do systému, rozhodčí instituce svůj výkon a cenovou stabilitu, ministerstva úspory a názor spotřebitelské veřejnosti zatím zůstal příliš nevyslyšen. Lze tak předpokládat, že navzdory velkým výhradám akademiků a spotřebitelské veřejnosti i nově vytvářené systémy budou pouze asistovat právníkům při řešení sporů a nebudou samostatně schopné přinejménším

22 Pro srovnání doporučuji prostudovat podklady a jejich změny skupiny – UNCITRAL online zdroj [citováno dne 13.5.2012]. Dostupné ke stažení z: http://www.uncitral.org/uncitral/commission/working_groups/3Online_Dispute_Resolution.html

23 K otázce zapojení umělé inteligence do ODR více například v Lodder, A.R. a Zeleznikow, J.: *Artificial Intelligence and Online Dispute Resolution* in Wahab, M.S.A.W., Katsh, E. A Rainey D.: *Online Dispute Resolution: theory and practice*. Eleven: Hague, 2012.

24 V tomto bodě je nutno odkázat na konferenci Cyberspace 2011, která se konala na konci listopadu 2011 na Masarykově univerzitě v Brně. Jednu z key notes zde měl profesor Alexander J. Bělohávek, který hodnotil během své přednášky využití elektronického rozhodčího řízení ve světě a zejména potom na nejznámějším rozhodčím soudu na světě ICC v Paříži. K využití se přitom stavěl velice negativně a hovořil o prakticky nulovém využití. Stejná je situace i v případě nejvýznamnější čínské rozhodčí instituce CIETAC, která pro tento účel připravila speciální pravidla.

v první fázi rozhodovat. Důvodem ale nebude právní nerealizovatelnost, ale spíše pragmatické odmítnutí ze strany dotčené veřejnosti.

Ani v bodě realizace tak nebyla nalezena shoda. Jeví se však poměrně jednoznačně, že bude muset být zvolen určitý kompromis. Při využití právníků by systém nemohl efektivně fungovat. Jedinou možností je varianta pouhé volby práv a k nim příslušejících vzorovým nárokům a de facto tvorbě určitého „kvazipráva“, které by umožňovalo řešit vzorovou sadu problémů kupních smluv. Jednalo by se tedy de facto o vyplnění formuláře. Pakliže by se ale nemělo jednat o pouhou mechanickou práci, tak by stále bylo nutné studium podkladů předložených stranami sporu. Tento prvek už ovšem předpokládá zapojení lidského faktoru. Stranou nyní ponecháme jednu z teoreticky nesmírně zajímavých otázek, zda-li by umělá inteligence mohla být podle českého či některého ze zahraničních práv rozhodcem²⁵. Osobně se domnívám, že by tato možnost být otevřena měla, ale v tomto bodě dojde k zahájení diskuze jistě v následujících letech a takto ve stručnosti ji není možné úspěšně dokončit.

Vedle vyřešení otázky podoby rozhodce nebo procesu je třeba opět poukázat například na požadavek českého práva v podobě odůvodnění rozhodčího nálezu podle novely ZRR v případě zapojení této fáze do systému. Pouhé rychlé rozhodování tak bylo zatím pro české podmínky odmítnuto i ze strany panelu a otevřenou otázkou tak zůstává, kam se diskuze v tomto bodě posune během zasedání UNCITRAL a následně opětovně schůzky na půdě ministerstva.

Nutnost rozlišení pravidel na B2B a B2C

Již od počátku jednání na skupině UNCITRAL došlo k položení základní otázky v podobě toho, zda-li mají pomocí systému být řešeny pouze spotřebitelské spory nebo i spory mezi podnikateli. Ta nemusela být dříve řešena odbornou literaturou z toho důvodu, že nedocházelo ke vzniku mezinárodních standardů, které by bylo třeba vždy respektovat a tak nikdo na tento problém v praxi nenarazil. Vedle toho se vedla i další debata spočívající v tom, zda-li mají být umožněny pouze nároky kupujícího vůči prodávajícímu nebo zda-li do systému obsáhnout i nároky opačné. Pakliže by k tomu došlo, tak by mohl být celý systém velice snadno zneužit jako efektivní nástroj pro vymáhání dluhů, zejména za situace, když by došlo k využití efektivního nástroje pro vynucení nároku vyplývajícího z rozhodnutí například v podobě rozhodčího řízení.

Konečné řešení zatím nebylo zvoleno. Pro české prostředí se zdá ale zatím jako mnohem podstatnější otázka první a to kvůli dichotomii úpravy podnikatelských a spotřebitelských vztahů²⁶. Ještě nejméně rok a půl do účinnosti nového občanského zákoníku (NOZ) budou navíc stále natolik odlišné, že kupříkladu

úprava závazkových vztahů, včetně kupní smlouvy bude obsažena v samostatném kodexu pro B2B vztahy. I po účinnosti NOZ ale stále významné rozdíly přetrvávají a to například díky úpravě spotřebitelského práva, nepřiměřených podmínek, obecných právních imperativů či zákona o rozhodčím řízení. Konečný systém musí ve své finální podobě odpovídat i požadavkům přísnější úpravy.

Na poli UNCITRAL nebylo konečné řešení ještě rovněž zvoleno, ale diskuze zatím směřuje k výsledku zakládající existenci jediného setu pravidel, který by řešil oba druhy vztahů²⁷. Za takové situace by následně muselo dojít k přizpůsobení pro české podmínky, které se obecně vyznačují dříve zmíněnou přísností novely ZRR.

Závěrem celého článku nemělo být poskytnutí konečných odpovědí. To vzhledem k velice aktivnímu životu celé úpravy není stále možné²⁸. Při analýze budoucnosti v oblasti elektronického řešení sporů je třeba si uvědomit, že konečný výsledek poskytnou až dokumenty vydané UNCITRAL nejspíše v řádu dvou či tří let. Dokonce je ale i vysoce pravděpodobné, že ani ty nemusí příliš mnoho změnit, protože UNCITRAL zatím příliš úspěšných projektů a legislativy nezrealizoval a spíše vytváří určitý druh standardů, které jsou v různé intenzitě celosvětově více či méně respektovány²⁹.

Z pohledu Česka však nabízí celá iniciativa velké příležitosti spočívající v možnosti umístění rozhodovacího orgánu do Česka. Výhody tohoto privilegia je třeba stále ještě diskutovat a to i samotné provedení. Přinejmenším by tím ale mohlo dojít k dalšímu významnému posílení „elektronizace“ fungování státu. Projekty eGovernmentu byly s větším či menším úspěchem již dotazeny do konce a v tuto chvíli je možné podstatnou část činností v právu uskutečňovat elektronicky. Řešení sporů by se mohlo stát v následujících letech další z mnoha.

27 Tato situace nebude způsobovat možné problémy pouze v Česku, ale po celém světě. V Evropě je kupříkladu ve většině zemí rozhodčí řízení ve spotřebitelských věcech zakázáno a obdobné využití pro oba typy vztahů tak bude komplikované. Jediným jasným řešením kupříkladu v Evropské unii by bylo vytvoření nařízení či směrnice umožňující globálně využít v celé EU rozhodčího řízení a to za zcela totožných podmínek pro oba typy vztahů. S ohledem na silnou spotřebitelskou a ochranářskou politiku EU k tomu však nejspíše nedojde.

28 V tomto ohledu stačí pozorovat změny dokumentů a podkladů právě III. Pracovní skupiny UNCITRAL, protože s každým jednáním dojde k jejich komplexní revizi – UNCITRAL online zdroj [citováno dne 12.9.2012]. Dostupné z: http://www.uncitral.org/uncitral/commission/working_groups/3Online_Dispute_Resolution.html

29 Jako příklad mohou sloužit například výsledky II. pracovní skupiny UNCITRAL na rozhodčí řízení nebo IV. pracovní skupiny UNCITRAL na e-commerce, které vytvářejí v drtivé většině případů více či méně akceptovatelnou soft law.

25 K otázce zapojení počítače jako rozhodce viz. Ratajkovski, M.: *Artificial Intelligence and Dispute Resolution*. University of Canberra online zdroj [citováno dne 12.9.2011]. Dostupné ke stažení z: <http://www.canberra.edu.au/ncf/publications/mitchratajkovski1.pdf>

26 K rozdílům mezi oběma kodexy viz. Čech, P.: *Kdy použít obchodní zákoník a kdy jen občanský zákoník*. Právní rádce, 12/2007.